

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-54>

УДК 332.146

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕАГУВАННЯ НА ЗАГРОЗИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ (СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД)

MECHANISM OF STATE RESPONSE TO SOCIO-POLITICAL THREATS (GLOBAL AND DOMESTIC EXPERIENCE)

Томків Ігор Орестович

кандидат військових наук, професор,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9136-0228>

Гуртовий Дмитро Євгенович

кандидат педагогічних наук, слухач факультету,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4859-2506>

Tomkiv Ihor, Hurtovy Dmytro

National Academy of the State Border Service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnytskyi

Стаття присвячена обґрунтуванню механізму державного реагування на загрози суспільно-політичного характеру. Запропоновано наступні фактори впливу на забезпечення суспільно-політичної безпеки в Україні: орієнтація на захист в підприємницьких структурах; наявність надійної системи співпраці з міжнародними організаціями в сфері забезпечення безпеки; впровадження міжнародного досвіду в механізми забезпечення суспільно-політичної безпеки; рівень інвестування в механізми забезпечення суспільно-політичної безпеки; налагоджена система пропаганди необхідності забезпечення суспільно-політичної безпеки серед населення; інноваційна складова системи забезпечення суспільно-політичної безпеки; досконалість правового та регуляторного підґрунтя забезпечення суспільно-політичної безпеки.

Ключові слова: безпека, загрози, суспільно-політична безпека, суспільно-політичні загрози, державне реагування.

The article is devoted to the substantiation of the mechanism of state response to threats of a socio-political nature. Since we consider social and political security as a system, it is logical to assume that external and internal factors affect the work and functioning of the system. By external factors, we understand such processes that do not directly depend on the actions of the subjects of world politics themselves, such as globalization, socio-political terrorism, scientific and technological progress, environmental problems; internal factors include those that directly depend on the actions of one or another country, a coalition of countries, or an organization: the threat of using nuclear weapons, violent regime change, regional conflicts, internal conflicts. We singled out the process of globalization as a factor affecting socio-political security, since globalization entails an increase in the degree of interdependence of subjects and functional areas in the sphere of socio-political security. The following factors influencing the provision of social and political security in Ukraine are proposed: orientation towards protection in business structures; availability of a reliable system of cooperation with international organizations in the field of security; implementation of international experience in the mechanisms of social and political security; the level of investment in mechanisms for ensuring social and political security; established system of propaganda of the need to ensure social and political security among the population; an innovative component of the social and political security system; perfection of the legal and regulatory basis for ensuring social and political security. The outlined factors play a more important role in the context of ensuring social and political security of Ukraine. The scientific novelty of this article lies in the substantiation of the mechanism of the state response to threats of a socio-political nature. At the same time, as a direction of further research, it is advisable to indicate the need to develop a comprehensive mechanism for adapting the state administration system to the emergence of social and political threats.

Key words: security, threats, socio-political security, socio-political threats, state response.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку всіх без виключення країн світу супроводжуються загостренням різного роду катаклізмів та виникненням істотно нових загроз суспільно-політичного характеру. За таких умов важливого значення набуває проблема розробки дієвого механізму державного реагування на такі загрози, який повинен ґрунтуватися на важливіших напрацюваннях світового та вітчизняного досвіду. Окреслене зумовлює актуальність даного напряму дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз окресленого питання показав, що на сьогодні питання державного реагування на загрози суспільно-політичного характеру розглядаються в дослідженнях таких вчених, як: Басов А. В. [1], Бєлай С. В. [2], Грень Т. Я. [5], Ситник Г. П. [9], Шипілова Л. М. [9]. Крім того, різні аспекти даного питання містяться в нормативно-правових актах України [3; 4; 6; 7; 8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, як засвідчив аналіз окреслених джерел, проблема державного реагування на загрози суспільно-політичного характеру все ще остаточно не вирішена та потребує вирішення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування механізму державного реагування на загрози суспільно-політичного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система суспільно-політичної безпеки може бути глобальною або регіональною. Вона формується на основі розвитку практики суспільно-політичних відносин, суспільно-політичного досвіду та досягнутих угод. Включає сукупність основоположних принципів безпеки, міждержавних механізмів і структур, суспільно-політично-правових норм, багатосторонніх договорів і інших елементів, що створюються і функціонують для запобігання військових зіткнень, їх локалізації, врегулювання політичних, економічних і військово-стратегічних суперечностей політичним шляхом, а також спеціальний режим контролю за суспільно-політичною, особливо військовою діяльністю і відповідний режим інформації. Ґрунтується на реалізації принципів попередження війни і зниження військового протистояння держав.

Найважливішим елементом системи суспільно-політичної безпеки є ООН, а основними засобами реалізації її рішень – миротворчі сили, система політичних, економічних і військових санкцій, встановлення граничних рівнів сил стримування, а також відповідних

обмежень на застосування збройних формувань і всіх форм збройної боротьби.

Регіональні системи безпеки носять обмежений характер, їх формування йде з урахуванням конкретної обстановки, що складається в тому чи іншому регіоні. Найбільш розвинені форми отримала система європейської безпеки, ядром якої на початку ХХІ століття є такі організації, як Європейський Союз, ОБСЄ та НАТО.

Оскільки ми розглядаємо суспільно-політичну безпеку як систему, то логічно припустити, що на роботу, функціонування системи впливають зовнішні і внутрішні фактори. Під зовнішніми чинниками ми розуміємо такі процеси, які не залежать безпосередньо від дій самих суб'єктів світової політики, такі, як глобалізація, суспільно-політичний тероризм, науково-технічний прогрес, екологічні проблеми; до внутрішніх же факторів віднесемо такі, які безпосередньо залежать від дій тієї чи іншої країни, коаліції країн, організації: загроза застосування ядерної зброї, насильницька зміна режиму, регіональні конфлікти, внутрішні конфлікти.

Ми виділили процес глобалізації як фактор, що впливає на суспільно-політичну безпеку, оскільки глобалізація тягне за собою зростання ступеня взаємозалежності суб'єктів і функціональних областей в сфері суспільно-політичної безпеки. Глобалізація веде до об'єднання ринків, до суспільно-політичної та технічної взаємозалежності, до посилення економічного і політичного впливу транснаціональних корпорацій (ТНК) на внутрішню і зовнішню політику держав. Це призводить до появи політичних і суспільно-політичних транснаціональних систем і означає пріоритет суспільно-політичного капіталу і економічної та суспільно-політичної свободи країн, що мають ТНК, над національними кордонами і інтересами країн, що відстали в «транснаціоналізації» [9]. Прагнення економічно-розвинених країн впливати на суспільно-політичну політику часом переходить усі межі. Часом країни, що бажать увійти на внутрішній ринок тієї або іншої країни з «недемократичним» режимом, застосовують силові методи в обхід вимог суспільно-політичних організацій. Це, перш за все, військові конфлікти на сході за участю США. Їх прагнення встановити демократію виливається в жорстокі війни з безліччю жертв серед мирного населення. Не існує єдиної думки на даний момент з приводу допустимості примусового експорту демократії шляхом зміни правлячих режимів в авторитарних країнах, США користуються цим

без роздумів, проте інша частина демократичної спільноти і транзитних режимів бачать в цьому порушення одного з основоположних принципів суспільно-політичного права – свободи вибору того або іншого політичного режиму. До того ж, насадження демократії без відповідних внутрішніх передумов є просто непродуктивним. Тому такий насильницький експорт демократії з боку виглядає просто як благородне прикриття для корисливих цілей в завоюванні сфер впливу.

Науково-технологічний прогрес надає нові можливості для розвитку економічної, соціальної, політичної, ідеологічної областях життєдіяльності людства. Суспільно-політична революція відкриває дорогу для науково-технічної революції і в військовій справі. Впровадження високих технологій в області військових озброєнь істотно змінює характер і можливості звичайної зброї, системи розвідки і управління військами, привертає все нові техніки для створення високоточних озброєнь, розширює можливості ведення війни на відстані, забезпечення «малої помітності» військової техніки тощо.

Сюди ж слід віднести новий вид війни - так звані «непрямі» війни [1–3], які мають на увазі комплексне використання методів економічного і суспільно-політичного впливу на супротивника, військовими погрозами і демонстраціями військової могутності, але без вдавання до активних військових дій.

Іншим важливим фактором, що впливає на суспільно-політичну безпеку є боротьба з транснаціональним тероризмом. Проблема, пов'язана з тероризмом, полягає в тому, що, по-перше, необхідно вживати превентивних заходів для запобігання здійснення терактів, а по-друге, при застосуванні збройної сили для боротьби з недержавними дійовими особами, якими є терористи, виникає питання застосування збройної сили для скорочення жертв серед мирного населення. Справжні світові інструменти регулювання вже не відображають реалій нової політичної картини світу, і звідси випливає потреба розвитку суспільно-політичного права і реформування ООН, зокрема, тих важелів, які регулюють норми суспільно-політичної безпеки.

Ще одним серйозним фактором, який необхідно враховувати в системі сучасної суспільно-політичної безпеки, є зростання невійськових проблем, які, в той же час, є глобальними. Це і економічна проблема (її ми розглядаємо окремо від проблеми глобалізації, оскільки глобалізація відображає інший аспект, що відноситься скоріше до політичного

впливу), і екологічна, і гуманітарна. Нерівномірність розподілу економічних ресурсів, або, так звана проблема відносин країн Півночі і Півдня, також впливає на стан суспільно-політичної безпеки – нестача продовольства і загальне економічне неблагополуччя в країнах Півдня тягне за собою соціальну і політичну нестабільність усередині держав, що виливається в досить серйозні наслідки для країн півночі, починаючи з неконтрольованої міграції біженців, і закінчуючи загрозою регіональних військових конфліктів.

Захворювання, що виникли в неблагополучних країнах і які перенесли в країни Півночі, зростання числа хворих ВІЛ, неможливість знайти засіб боротьби з раковими захворюваннями і СНІДом, поява нових штамів вірусів, стійких до відомим ліків, світові епідемії – все це також є досить важливим фактором, і вельми реальною загрозою безпеці людства.

Також до екологічних факторів можна віднести і виснаження запасів вичерпних ресурсів. Однак, що викликається цим фактором боротьба за ресурси часто ведеться військовими методами. Так, війну США в Іраку, причиною якої офіційно називалася можливість наявності ядерної зброї у країни, можна з упевненістю назвати війною за нафтові ресурси, якими володіє Ірак. Мабуть, те саме відбувається зараз і в Лівії, проте, тут використовуються інші методи, про які ми поговоримо в наступному розділі.

Хотілося б ще відзначити, що ми також виділили групу внутрішніх факторів впливу, оскільки рівновага системи суспільно-політичної безпеки залежить від функціонування всіх своїх елементів, якими є держави, суспільно-політичні організації. Так, неспокійна ситуація в одному регіоні – наприклад, в Північній Кореї, – впливає на безпеку всього світу, оскільки Північна Корея володіє ядерною зброєю і показує свою готовність його застосувати в разі найменшої небезпеки своїм інтересам.

Головне завдання системи управління суспільно-політичною безпекою – передбачення і випередження можливих загроз, що призводять до кризового стану, а також проведення антикризового управління (рис. 1).

Таким чином, на рисунку 1 представлена система забезпечення суспільно-політичної безпеки, що інтегрує в собі пропозиції, які виступають результатом даного дослідження.

Висновки. З урахуванням перелічених проблем, доцільно узагальнити фактори впливу на забезпечення суспільно-політичної безпеки в Україні [4; 5; 6; 7; 8]:

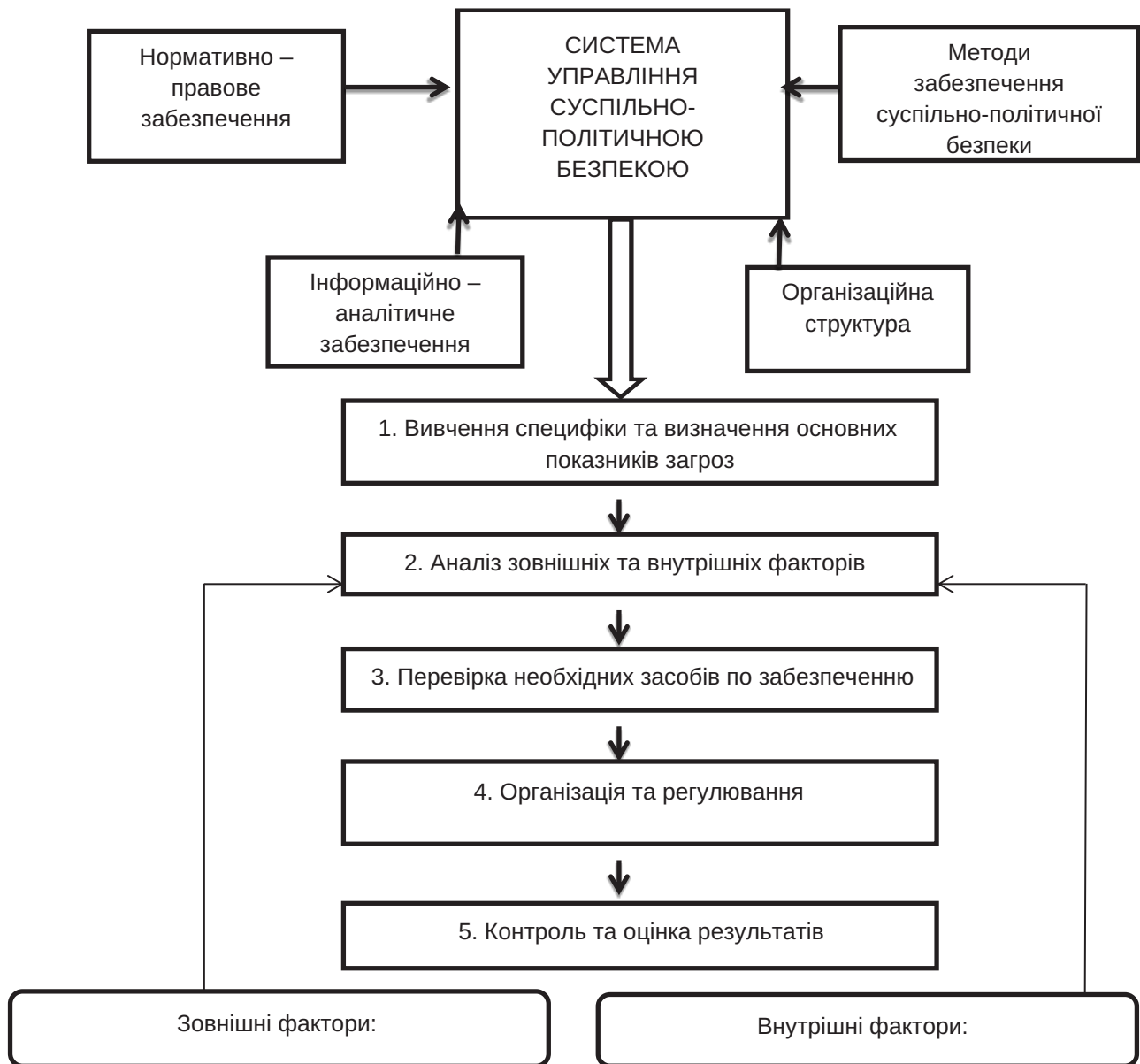

Рис. 1. Система забезпечення суспільно-політичної безпеки

Джерело: розроблено автором

- орієнтація на захист в підприємницьких структурах;
- наявність надійної системи співпраці з міжнародними організаціями в сфері забезпечення безпеки;
- впровадження міжнародного досвіду в механізми забезпечення суспільно-політичної безпеки;
- рівень інвестування в механізми забезпечення суспільно-політичної безпеки;
- налагоджена система пропаганди необхідності забезпечення суспільно-політичної безпеки серед населення;
- інноваційна складова системи забезпечення суспільно-політичної безпеки;

- досконалість правового та регуляторного підґрунтя забезпечення суспільно-політичної безпеки.

Окреслені фактори відіграють важливіше значення в контексті забезпечення суспільно-політичної безпеки України.

Наукова новизна даної статті полягає в обґрунтуванні механізму державного реагування на загрози суспільно-політичного характеру.

При цьому в якості напрямку подальших досліджень доцільно вказати необхідність розробки комплексного механізму адаптації системи державного управління на виникнення суспільно-політичних загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Басов А. В. Щодо визначення системи забезпечення громадської безпеки. *Форум права*. 2010. № 4. С. 42–47.
2. Белай С. В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика: монографія / С. В. Белай. Харків : НА НГУ, 2015. 349 с.
3. Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010, затверджений наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457: офіц. вид. Київ : Держстандарт України, 2010. 23 с.
4. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.20.2012 р. № 5403-VI: станом на 26.09.2019 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/page>
5. Грень Т. Я. Суспільно-політична стабільність як запорука ефективної політики соціального захисту. *Право та державне управління*. 2023. № 2. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/15.pdf
6. Про внесення змін до Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» щодо вдосконалення координації і контролю у сфері національної безпеки і оборони : Закон України від 25.12.2014 р. № 43-VIII: за станом на 26.09.2019 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/43-19/paran20?nreg=43-19&find=1&text>
7. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964IV (зі змінами і доп.). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2003. № 39. Ст. 351. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96415>
8. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III: станом на 26.09.2019 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>
9. Виклики і загрози дестабілізації суспільно-політичної системи України: матеріали науково-практичного семінару (Київ, 11 травня 2022 р.) / за ред. Г. П. Ситника, Л. М. Шипілової. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. 190 с.

REFERENCES:

1. Basov A. V. (2010) Shchodo vyznachennya systemy zabezpechennya hromads'koyi bezpeky [Regarding the definition of the public safety system]. *Forum prava*, vol. 4, pp. 42–47.
2. Byelay S. V. (2015) *Derzhavni mekhanizmy protydyiy kryzovym yavlyshcham sotsial'no-ekonomichnoho kharakteru: teoriya, metodolohiya, praktyka: monohrafiya* [State mechanisms for countering socio-economic crisis phenomena: theory, methodology, practice] Kharkiv: NA NHU, 349 p. (in Ukrainian)
3. Klasyfikator nadzvychaynykh sytuatsiy DK 019:2010, ukhvalenyy nakazom Derzhspozhyvstandartu Ukrayiny vid 11.10.2010. vol. 457. Kyiv: Derzhstandart Ukrayiny, 2010. 23 p. (in Ukrainian)
4. Kodeks tsyvil'noyi zakhystu Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 02.20.2012. vol. 5403-VI: stanom na 26.09.2019r. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/page> (accessed March 15, 2024)
5. Hren' T. Ya. (2023) Suspil'no-politychna stabil'nist' yak zaporuka efektyvnoyi polityky sotsial'noho zakhystu [Socio-political stability as a guarantee of effective social protection policy]. *Pravo ta derzhavne upravlinnya*, vol. 2. Available at: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/15.pdf (accessed March 15, 2024)
6. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro Radu natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny» shchodo udoskonalennya koordynatsiyi ta kontrolyu u sferi natsional'noyi bezpeky i oborony : Zakon Ukrayiny vid 25.12.2014. vol. 43-VIII: za stanom na 26.09.2019. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/43-19/paran20?nreg=43-19&find=1&text> (accessed March 15, 2024)
7. Pro osnovy natsional'noyi bezpeky Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 19.06.2003. vol. 964IV (zi zminamy ta dop.). Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR). 2003. Vol. 39. St. 351. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96415> (accessed March 15, 2024)
8. Pro pravovyy rezhym nadzvychaynoho stanu : Zakon Ukrayiny vid 16.03.2000r. № 1550-III: stanom na 26.09.2019. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1550-14> (accessed March 15, 2024)
9. Vyklyky ta zahrozy destabilizatsiyi suspil'no-politychnoyi systemy Ukrayiny: materialy naukovo-praktychnoho seminaru [Challenges and threats of destabilization of the socio-political system of Ukraine: materials of the scientific and practical seminar] (Kyiv, 11 travnya 2022 r.) K/za red. H. P. Sytnyky, L. M. Shypilovoyi. Kyiv: Navch.-nauk. in-t publ. upr. ta derzh. sluzhby Kyiv. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka, 190 p. (in Ukrainian)